

Programmaplan Transitie buitengebied & Landbouw

Datum: 25032024

Gemeente Bernheze

“De gemeente Bernheze streeft naar een vitaal buitengebied met toekomst perspectief voor een vitale en duurzame landbouwsector. Bernheze bepaalt met lokale regie hoe de ambities met betrekking tot deze transitie in het buitengebied worden gerealiseerd”.

Inhoudsopgave

1. Voorwoord	3
2. Achtergrond en aanleiding	3
Achtergrond en ontwikkelingen	3
Visie op transitieproces	6
3. Programmatische aanpak	8
Waarom programmatisch werken aan de transitie landbouw	8
Programmavisie	9
Strategische Doelstellingen	9
Operationele doelstellingen en indicatoren	10
Programmalijnen en inspanningen	10
Monitoring van het programma (SMART) aan de hand van indicatoren	10
Focus voor 2024	11
4. Demarcatie van het programma	12
Positionering	13
5. Participatie	14
6. Programmaorganisatie en sturing	14
Programma organisatie	14
Het programmateam:	15
Verantwoordelijkheden programmamanager	15
Overlegvormen	15
Communicatie	16
Financiën	16
7. Risico's	16
Bijlagen	18
Operationele doelstellingen en indicatoren (in ontwikkeling)	18
Programmalijnen en inspanningen	20
Omgevingsvisie	22
Ontwerp NLPG en BPLG	23

1. Voorwoord

De landbouw is een belangrijke economische drager voor Bernheze. Agrarische bedrijven hebben een bijzondere positie binnen onze gemeente. Dat is altijd zo geweest en dat blijft ook in de nabije toekomst zo. Voor de gemeente is transitie van de landbouw en de vitaliteit van zowel de sector als het buitengebied een belangrijke opgave de komende decennia.

Dit doen we via een programmatische aanpak; doelgericht vanuit een duidelijke visie op de landbouw en het buitengebied van Bernheze. Deze visie is geënt op de omgevingsvisie Bernheze 2040, het bestuursakkoord en de interne ambtelijke en bestuurlijke brainstorm over de scope van het programma.

In dit document worden de aanleiding, achtergrond en programmatische aanpak beschreven. Het programma heeft een doorlooptijd tot 2030 en zal jaarlijks worden bijgesteld op basis van monitoring van de doelstellingen en nieuwe ontwikkelingen.

2. Achtergrond en aanleiding

Achtergrond en ontwikkelingen

Het buitengebied in gemeente Bernheze ondergaat de laatste jaren grote veranderingen; agrarische ontwikkeling staat onder druk, er zijn diverse 'stoppersregelingen' en er is in toenemende mate sprake van voormalige agrarische bebouwing (VAB's), hetgeen onwenselijk is in verband met de risico op ondermijnende activiteiten, verloedering, de leefbaarheid en landschappelijke kwaliteit van het gebied. Daarom is in 2022 het programma transitie landbouw van start gegaan met een sterke focus op de stallenaanpak en de gebiedsgerichte aanpak van het AA-dal. Op een groter schaalniveau speelt ook een transitie van het buitengebied ingegeven door opgaven zoals klimaat, natuur, water en bodem. Denk aan klimaatadaptatie, herstel waterkwaliteit en biodiversiteit. Deze opgaven worden steeds urgenter (zoals klimaatveranderingen) en ook bestuurlijk dwingender vanuit Europese- en landelijke regelgeving.

Bovenlokale ontwikkelingen: Brabantse aanpak Landelijk gebied (BPLG)

De provincie Noord-Brabant werkt momenteel, samen met andere overheden, aan de Brabantse aanpak Landelijk gebied; het **BPLG**¹. Dit provinciale gebiedsprogramma geeft invulling aan de internationale verplichtingen voor natuurherstel en stikstofreductie. Om de doelstellingen op het vlak van water en bodem te bereiken is een 'wederombouw' nodig van het water- en bodemsysteem. Dit is urgent én ingrijpend, zeker omdat veel **wettelijke doelen al in 2027** gehaald moeten zijn. Het BPLG bevindt zich nu in een ontwerpfase en de verwachting is dat de

¹ Zie in de bijlage de belangrijkste wettelijke doelstellingen met streefdata.

uitvoeringsplannen en financiering in 2024 bepaald gaan worden. De gemeente is via de Regio (RNOB) vertegenwoordigd in de onderhandelingen over het BPLG.

Regionale koers transitie landbouw

Regionaal wordt samengewerkt aan transitie landbouw in RNOB verband en via de regiodeal aan een stallenaanpak. De bestuurlijke kopgroep transitielandbouw heeft de gezamenlijke ambitie als volgt geformuleerd:

“Op weg naar een toekomstbestendige voedselproductie die bijdraagt aan een goed woon-, werk- en leefklimaat in het buitengebied (zonder het streven naar een emissievrije veehouderij los te laten)”.

Regionale kaders

MAATSCHAPPELIJKE RESULTATEN

- De kwaliteit van bodem, lucht en water moet significant verbeteren.
- Transitie landbouw moet bijdragen aan een **gezonder leefmilieu** in de gehele regio.
- De transitie van landbouw en daarmee het landelijk gebied is **urgent**. Actie is nu noodzakelijk; beter nu starten dan wachten op een definitieve oplossing.
- Naast **ecologie** en **economie** moet ook de **maatschappelijke ontwikkeling** mee genomen worden. Het is van belang om te verbinden.
- De opgaven in landbouw moeten we verbinden met de opgaven Blauw (water opgave) en Groen (biodiversiteit en klimaat opgave) en Rood (stedelijke opgave). Landbouw kan hier een **verbindende schakel** in zijn.

REGIONALE SAMENWERKING

- We kunnen dit als individuele overheden en regio **niet alleen**. In gezamenlijkheid met andere regio's, de provincie & nationale overheid heeft RNOB de overtuiging dat dit wel gaat lukken.
- Binnen de regio trekken we **gezamenlijk op**, maar er blijft ruimte om **lokaal andere keuzes** te maken.
- Op **regionaal niveau** wordt enkel georganiseerd wat op **lokaal niveau** niet georganiseerd kan worden of lokaal inefficiënt is.
- De in te zetten maatregelen moeten leiden tot **minder overheidstaken en -werkzaamheden**.
- **Niet alles kan overal**. Het moet via de gemeentelijke omgevingsvisie helder zijn waar welke ruimte is voor agrarische activiteiten en voor welke agrarische activiteiten in het bijzonder (gebouw- vs grondgebonden; natuurinclusief vs techniek gedreven).
- De rol van de regio moet per activiteit duidelijk en helder zijn; trekkend, verbindend, platform of kennisdelen.

DE AGRARISCHE ONDERNEMER

- Een helder **handelingsperspectief** voor de agrarische ondernemer is noodzakelijk.
- Transitie landbouw moet de agrarische ondernemer ruimte geven om te **ondernemen** en een **gezond verdienmodel** te kunnen genereren.
- Regionaal is er ruimte voor **kleinschalige** lokaalgerichte landbouw activiteiten en **grootschalige** (inter)nationaal gerichte landbouw activiteiten.
- Alle landbouw activiteiten zijn gericht op een blijvende ontwikkeling naar meer **duurzame kringloop landbouw**, desgewenst in samenhang met andere circulaire processen/opgaven.

Vanuit gezamenlijke regionale kaders werkt elke gemeente aan de eigen opgaven en ambities: gebiedsgericht en passend bij de gemeente. Voor de gemeente Bernheze geldt de omgevingsvisie als leidraad hiervoor.

Vertaalslag van de omgevingsvisie naar programma transitie landbouw

Met de omgevingsvisie Bernheze 2040 kijkt de gemeente vooruit in vijf samenhangende thema's, waaronder Vitale en duurzame landbouw en Economie.

De vijf thema's van Bernheze

Gezonde leefomgeving

Een gezonde leefomgeving bevordert de fysieke, sociale en mentale gezondheid van inwoners en nodigt uit tot activiteit voor jong en oud

Leefbare kernen

Passende woningen, duurzame mobiliteit, veiligheid, voldoende voorzieningen en een levendige gemeenschap

Klimaatbestendig en biodiversiteit

Schoner water, herstel biodiversiteit, minder wateroverlast, droogte en hittestress

Vitale en duurzame landbouw & economie

Gezondheid als randvoorwaarde, meer kringloop-landbouw, schone energie en circulaire economie

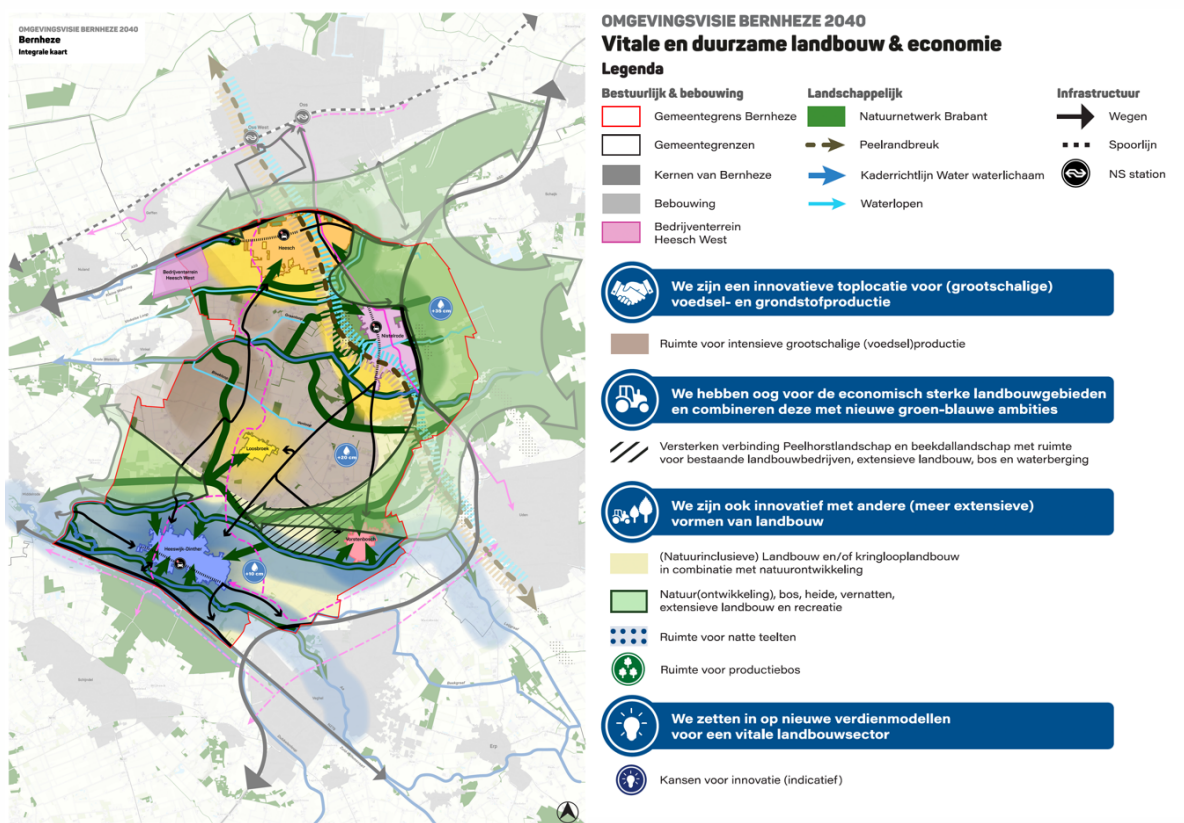

Kwaliteit landschap & erfgoed

Versterken cultuurhistorie, beschermen en behouden landschappelijke waarden, kwaliteit openbare ruimte

De ambities worden vertaald naar diverse doelstellingen voor het buitengebied waaraan wordt gewerkt vanuit het programma transitie landbouw maar ook programma's groene structuren, PWR en mobiliteit. Voor het thema Vitale en Duurzame landbouw staan de richtinggevende uitgangspunten weergegeven op onderstaande kaart².

² De richtinggevende samenvatting van het thema Vitale en Duurzame landbouw en Economie in de bijlage van dit document

Visie op transitieproces

Handelingsperspectief voor agrariërs

Praten over plannen en visies in een gebied geeft boeren veel onzekerheid over de toekomst van hun landbouwbedrijf in het gebied. Alleen als een gebied handelingsperspectieven biedt voor de landbouw in een gebiedsproces kun je rekenen op draagvlak in dit gebied. Werken aan een transitielandbouw betekent ook oog hebben voor dit handelingsperspectief en de verschillende transitiepaden die mogelijk zijn (zoals innovatie, extensivering, verbreding). Dit doen we gebiedsgericht; kleinschalig op het niveau van een enkele ondernemer tot grootschaliger in ontwerpende gebiedsprocessen zoals in het Aa-dal Noord. Deze twee transitieniveaus lichten we hieronder nader toe.

Kleinschalig en organisch (operationeel en tactisch niveau)

De voornaamste vorm van transitie vindt plaats op het niveau van een gebiedslocatie in het buitengebied waar een of meerdere agrarische bedrijven zich bevinden. De aanleiding van een verandering op zo'n locatie wordt doorgaans ingegeven door een ondernemer die reden heeft om te stoppen, of juist uit te breiden of te veranderen van bedrijfsactiviteit. De ervaring leert dat er bij de start vooral kansen liggen om niet alleen de ondernemer te helpen maar ook om de desbetreffende gebiedslocatie een kwaliteitsimpuls te geven. Een kans voor opgaven zoals kwaliteit van het landschap, klimaatadaptatie, natuurherstel en energietransitie. Over de tijd heen gezien zal de som van kleinere transities leiden tot een grotere en zichtbare transitie in het buitengebied. Het tempo van de transitie wordt bepaald door de mogelijkheden die er zijn (op de locatie of juist elders) voor de ondernemer (initiatiefnemer) om te kunnen veranderen. De gemeente

zal vanuit een Ja mits houding de ondernemer faciliteren; van keukentafelgesprek, VABimpuls, beleidsontwikkeling zoals het handelingsperspectief, de interne afhandeling van een principeverzoek tot en met meer regie op gebiedsprocessen waar kansen liggen. Een meewerkende provincie en agroketen zal echter ook een belangrijk zijn voor de ondernemer. Denk aan meer beleidsruimte, soepelere regels en een bedrijfseconomisch speelveld dat meer perspectief biedt.

Ontwerpend en ontwikkelend vanuit water en bodem sturende principes in het kader van de BPLG (strategisch) en de omgevingsvisie.

Het water en bodem sturende principe dat voor het Rijk en de Provincie als uitgangspunt geldt heeft een grote impact op de landbouw. Deze “langzame transitie” beweging vraagt om vooruitkijken door de gemeente en het waterschap en gebiedsdialogoog aan te gaan met de landbouwsector en andere belanghebbende stakeholders. Een ontwerpende gebiedsgerichte aanpak (GGA) zoals nu plaatsvindt in het AA-dal wordt ook voorzien voor andere focusgebieden. Dat zijn bijvoorbeeld de kernrandzones, de peelhorst maar ook nader aan te wijzen deelgebieden in het dekzandgebied waar ontwikkelingen voorstelbaar zijn en de gemeente een concrete agenda heeft per deelgebied. Het ontwikkelen van deze agenda is een speerpunt voor 2024.

Nieuwe rol gemeente

De gemeente is, naast het Waterschap, de Provincie en de agroketen, een van de partners in de landbouwtransitie. Soms vanuit een faciliterende houding richting initiatieven van derden, soms als partner in een samenwerkingscoalitie maar het kan ook regisserend in een gebied waar veel ambities uit de omgevingsvisie samenkomen en waar de afweging gebiedsgericht gemaakt moet gaan worden. Dit zijn ook de gebieden waar de verschillende programma's samenkomen.

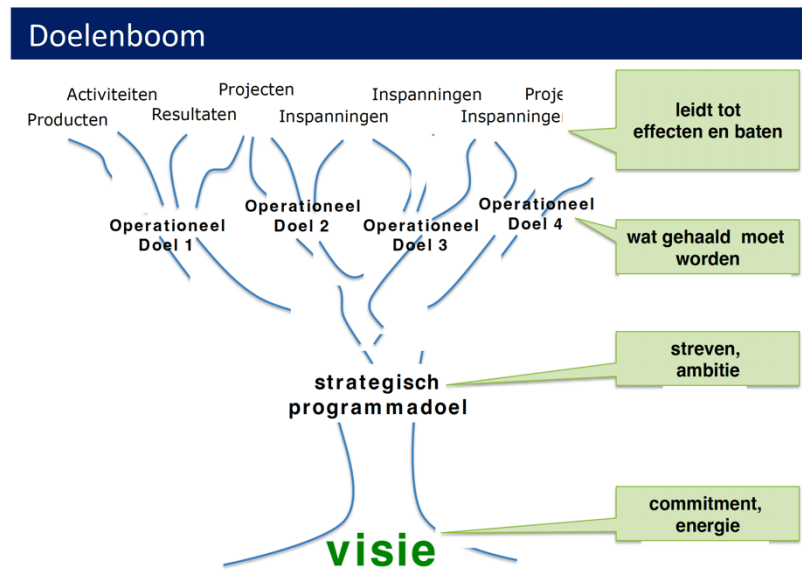

De rol van de gemeente in coalitie kan verschillend zijn. In gebiedsprocessen zal bij voorkeur sprake zijn van een collectieve coalitie waarbij de gemeente partner is of connectieve coalitie waarbij de gemeente vooral faciliteert.

3. Programmatische aanpak

Waarom programmatisch werken aan de transitie landbouw

Steeds meer organisaties werken met programma's, omdat dat houvast biedt bij het realiseren van belangrijke, strategische (verander)opgaven. Een programma is een tijdelijke manier van samenwerken, gericht op het nastreven van bepaalde strategische doelen, die bijdragen aan het verwezenlijken van de transitieopgave. De transitie landbouw is een grote complexe opgave, zeker in relatie tot andere ambities in het buitengebied. Om de samenhang te waarborgen en te overzien of we vooruitgang boeken werken we aan de hand van de doelenboom (zie onderstaand schema) gericht aan het realiseren van de ambities ten aanzien van de transitie landbouw. In de volgende paragrafen is de doelenboom verder uitgewerkt.

Programmavisie

Met zowel de ambtelijke organisatie als het college van B&W is in januari gebrainstormd over de scope van het programma; een focus op zuiver de transitie landbouwsector of de transitie van de landbouwsector als motor van de transitie in het buitengebied. De uitkomst van deze discussie heeft geleid tot de volgende concept visie beschrijving:

“De gemeente Bernheze streeft naar een vitaal buitengebied met toekomst perspectief voor een vitale en duurzame landbouwsector. Bernheze bepaalt met lokale regie hoe de ambities met betrekking tot de transitie in het buitengebied worden gerealiseerd”.

Strategische Doelstellingen

De visie en ambitie van het programma vertaalt zich naar een aantal strategische doelstellingen (of ER doelstellingen) die richtinggevend zijn voor het programma. Dit zijn keuzen die duidelijk maken via welke wegen de visie wordt gerealiseerd:

1. **Betere balans** tussen de geambieerde³ Omgevingskwaliteit en de landbouwactiviteit;
2. **Meer** perspectief voor agrariërs die willen stoppen, aanpassen, veranderen of verplaatsen;
3. **Effectievere** samenwerking met gebiedspartners in het buitengebied in de gebiedstransities;
4. **Meer lokale regie** op landbouwtransitie in het buitengebied die het gevolg is van Europees, Landelijk en Provinciaal Beleid.

³Zoals verwoord in omgevingsvisie en OER (indicatoren).

Operationele doelstellingen en indicatoren

Om te kunnen werken aan het programma zijn de strategische doelen vertaald naar concrete doelstellingen of baten. Het streven is om deze te behalen door de diverse inspanningen die geleverd worden in de projecten of acties. De concrete doelstellingen zijn onderverdeeld in drie perspectieven:

1. Perspectief Omgevingskwaliteit en leefbaarheid buitengebied
2. Perspectief duurzame toekomst agrarische ondernemers
3. Perspectief regierol en samenwerkingsrol gemeente

In de bijlage staat het overzicht van de operationele doestellingen zoals nu deze geformuleerd kunnen worden. Dit overzicht is nog in ontwikkeling en hangt samen met de ontwikkeling van de monitoringssystematiek in 2024. Het overzicht wordt door het jaar geactualiseerd, de stand van zaken wordt besproken in het programmteamoverleg en met de stuurgroep.

Programmaliijnen en inspanningen

Binnen het programma wordt door projecten, losse inspanningen en beleidsontwikkeling gewerkt aan het behalen van de doelstellingen. Deze inspanningen zijn geclusterd langs een aantal sporen/liijnen, te weten;

1. Begeleiding agrarisch ondernemers.
2. Planologische begeleiding agrarische ondernemers en beleidsontwikkeling.
3. Gebiedsgerichte aanpak in focusgebieden, zoals het AA-dal
4. Innovatie faciliteren, verbinden en impuls geven aan ontwikkelingen.
5. Strategie en regieontwikkeling.

In de bijlage staat het overzicht van de programmaliijnen en inspanningen. De actuele gang van zaken op detailniveau wordt besproken in het programmteamoverleg en vastgelegd in de notulen. De portefeuillehouder Buitengebied en Landbouw wordt maandelijks tijdens het strategisch overleg meegenomen in de stand van zaken. De programmaliijnen met inspanningen en projecten hebben afzonderlijke planningen waar de projectleiders op sturen.

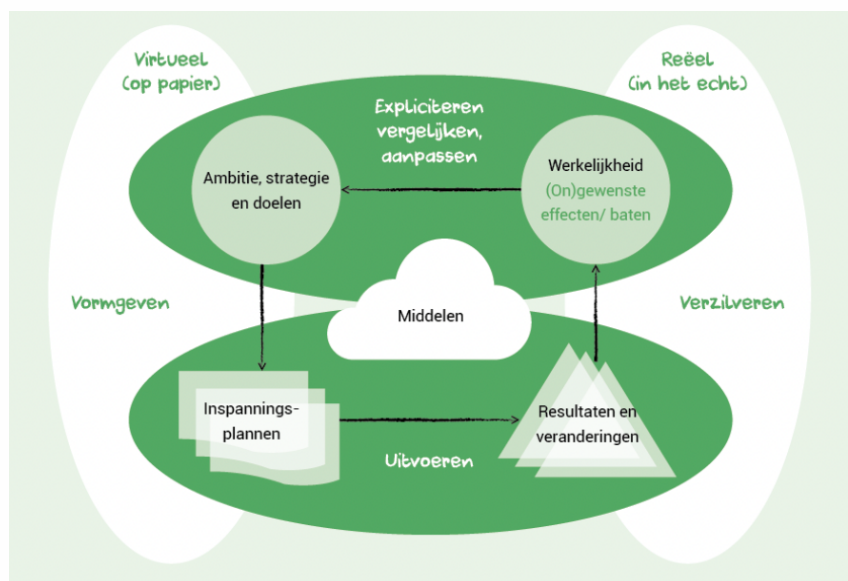
Monitoring van het programma (SMART) aan de hand van indicatoren

Een programma-aanpak is uiteindelijk een papieren werkelijkheid waarmee het programmteam en betrokken partners aan de slag gaan. Hoe de inspanningen in praktijk uitwerken en of er vooruitgang wordt geboekt op het behalen van de doelstellingen⁴ zal gemonitord moeten worden. Aan de hand van indicatoren per doelstelling (indien deze te formuleren zijn), opgeleverde resultaten, effecten is de voortgang van het programma te volgen. Met die informatie kan het programma worden bijgesteld. Het verzamelen van data/informatie en dit goed vastleggen ten behoeve van de monitoring is daarom belangrijk. In het kader van de omgevingswet wordt momenteel een plan van aanpak opgesteld voor monitoring en evaluatie. Het programma transitie landbouw zal deze lijn volgen en middels het gebruik van beschikbare data en door werkende wijs

⁴ Zie in de bijlage het overzicht doelstellingen en indicatoren.

zelf informatie vast te leggen. Het programmaplan wordt jaarlijks bijgesteld, de monitoring van de voortgang maakt daar onderdeel van uit.

Focus voor 2024

Met de herijking van het programma en de uitbreiding van het programmateam zijn de bestaande programmalijnen versterkt en nieuwe programmalijnen toegevoegd. Dit programmaplan dient als leidraad voor het programmatisch werken en zal voor wat betreft de operationele doelstellingen, indicatoren en monitoring nog verder aangescherpt worden. De focus van het programma voor 2024 is verder gericht op de volgende inspanningen en resultaten:

Programma doorontwikkeling (programmamanager)

- Aanscherping operationele doelstellingen en indicatoren (zie tabel in bijlage).
- Opzet systematiek monitoring en evaluatie (in lijn met aanpak vanuit omgevingsvisie)
- Afstemming met andere beleidsvelden en programma's ten aanzien van werken aan doelstellingen en uitvoeren van onderzoeken.
- Borgen van de programma aanpak en bemensing binnen de programmalijnen.

Begeleiding agrarische ondernemers (Projectleider transitie landbouw en planoloog).

- Versterken contact met agrarische ondernemers.
- Faciliteren agrarische initiatiefnemers met transitiewens(casussen)
- Doorontwikkeling aanpak regiodeal stallenaanpak: gebiedsprocessen faciliteren.
- In beeld brengen wat zich afspeelt aan agrarische ontwikkelingen in het buitengebied: input voor GIS-tool en indicatoren monitoring.
- De doorontwikkeling van de GIS-tool ten behoeve van een effectieve begeleiding van de agrariërs en proactieve benadering van gebiedsontwikkelingen door de gemeente.
- De interne samenwerking met VTHV en RO ten behoeve van een gestroomlijnde behandeling van initiatieven en principeverzoeken.

- Versterken samenwerking met VAB-impuls
- Samenwerking met Provincie versterken inzake beleids- en regelruimte voor transitie in het buitengebied.
- Innovatiekansen voor ondernemers (agro proeftuin de Peel).

GGA-projecten en gebiedsprocessen (projectleiders en gebiedsregisseurs)

- De GGA projecten in het Aa-dal doorzetten naar volgende fase(aanjagen proces)
- Nieuwe focusgebieden in kaart brengen, onderzoeken en bepalen of deze in aanmerking komen voor een gebiedsgerichte aanpak met inzet gebiedsregisseurs.

Beleidsontwikkeling (beleidsadviseur buitengebied en landbouw)

- De ontwikkeling en vaststelling van het handelingsperspectief agrariërs(beleid).
- Toetsingskader Teelt ondersteunende voorzieningen (TOV) in lijn brengen met omgevingsvisie en beleidsregels(beleid).

Strategie en regie (programmamanager transitie buitengebied en landbouw)

- De ruimtelijke verkenning en uitwerking van focusgebieden t.b.v. de agendaontwikkeling van de gemeente en regierol in de focusgebieden (in samenwerking met het waterschap).
- In kaart brengen groenblauwe dooradering in samenwerking met programma groene structuren.
- Aansluiten bij ontwikkelingen BPLG: via RNOB of directe benadering.
- De interne en externe samenwerking verbeteren: integraliteit ontwikkelingen buitengebied.
- Als gemeente effectiever in de deelname aan externe overlegtafels.

4. Demarcatie van het programma

Het programma transitie buitengebied en landbouw

- Is zuiver gericht op de programmadoelstellingen via de beschreven aanpak.
- Werkt programmatisch aan de transitie van de landbouw in relatie tot de opgaven in het buitengebied.
- Uitgaande van de ambities uit de omgevingsvisie (2040) en bestuursakkoord 2023-2026.
- In de context van de regionale, provinciale, nationale en Europese ontwikkeling.
- Streefdatum voor behalen operationele doelstellingen is 2030.

De demarcatie wordt met de ontwikkeling van de lijnen in 2024 duidelijker. Bij de afweging of een adviesvraag, opgave of initiatief in het programma is het antwoord op de vraag **of de inspanning bijdraagt aan het behalen van de doelstellingen van het programma bepalend**. Op dit moment kan het volgende worden aangegeven:

Wat wel

1. Programmatisch werken aan transitie van de landbouw in relatie tot de gewenste ontwikkeling in het buitengebied. Inclusief de kernrandzones (**ruimtelijke demarcatie**) mits gerelateerd aan landbouw.

2. Inspanningen gericht op het behalen van de operationele doelstellingen en die leiden tot baten (**inhoudelijke demarcatie**)
3. **Gebiedsgerichte benadering van meerdere gestapelde opgaven** in het landelijk gebied waarbij **Landbouw** een centraal thema is met veel impact.
4. Verbeteren van de samenwerkingsprocessen en het ontwikkelen van effectieve interne en externe samenwerking in kader transitie landbouw (**regievermogen**)
5. Bouwen aan ervaring en het delen van kennis binnen organisatie.

Wat niet:

6. Vraagstukken **in bebouwd gebied** zoals dorpskernen of bedrijventerreinen.
7. Planologische vraagstukken in niet agrarisch gebied (vb. stedelijk)
8. Inhoudelijke vraagstukken op andere beleidsterreinen die in het buitengebied afspelen, raakvlakken kunnen hebben **maar niet primair gericht zijn op de operationele doelstellingen** van dit programma. Zoals mobiliteit, veiligheid, sociaal domein, sport, groen, water: dit sluit synergie niet uit
9. Beleidsontwikkeling buitengebied zonder duidelijke landbouw gerelateerde doelstelling.

Positionering

Samenhang met andere programma's en projecten: interne samenwerking

Het programma hangt sterk samen met de beleidsthema's groene structuren, PWR, mobiliteit, toerisme en recreatie en duurzaam (met name de RES). De samenhang met Economisch zaken in het buitengebied betreft vooral de innovatie, het verbinden, het aanjagen van ontwikkelingen en het kansenbeleid. Daarnaast is de interne samenwerking met VTH-V en RO belangrijk in verband met principe verzoeken en vergunningsaanvragen. Principe van samenwerken is om aan de voorkant intern goed af te stemmen zodat de interne "keten" klopt en voldoet aan de extern gemaakte afspraken. Het stroomlijnen van de interne samenwerking is in lijn met de omgevingswet en de doelstellingen van het programma Dienstverlening.

Externe samenwerking

Het programma transitie landbouw kan haar doelstellingen uitsluitend behalen in samenwerking met gebiedspartners en de provincie. Per gebiedsproces wordt de samenwerkingscoalitie en rol van de gemeente en partners bepaald. In de kleinschalige transitie is de samenwerking met VABimpuls en de provincie erg belangrijk. In de ontwikkeling van het BPLG is de Provincie directief en zal de gemeente binnen de gestelde kaders en planning de eigen belangen zo goed mogelijk moeten inbrengen.

Deelname aan externe overlegtafels herzien:

In het externe speelveld bestaan momenteel veel overlegtafels: bestuurlijk en ambtelijk. Vaak met dezelfde deelnemers. In het kader van de doelstelling om als gemeente effectiever en met meer regie te werken aan de transitie landbouw is het uitgangspunt om alleen deel te nemen aan overlegtafels waar wij als gemeente een duidelijke inbreng hebben.

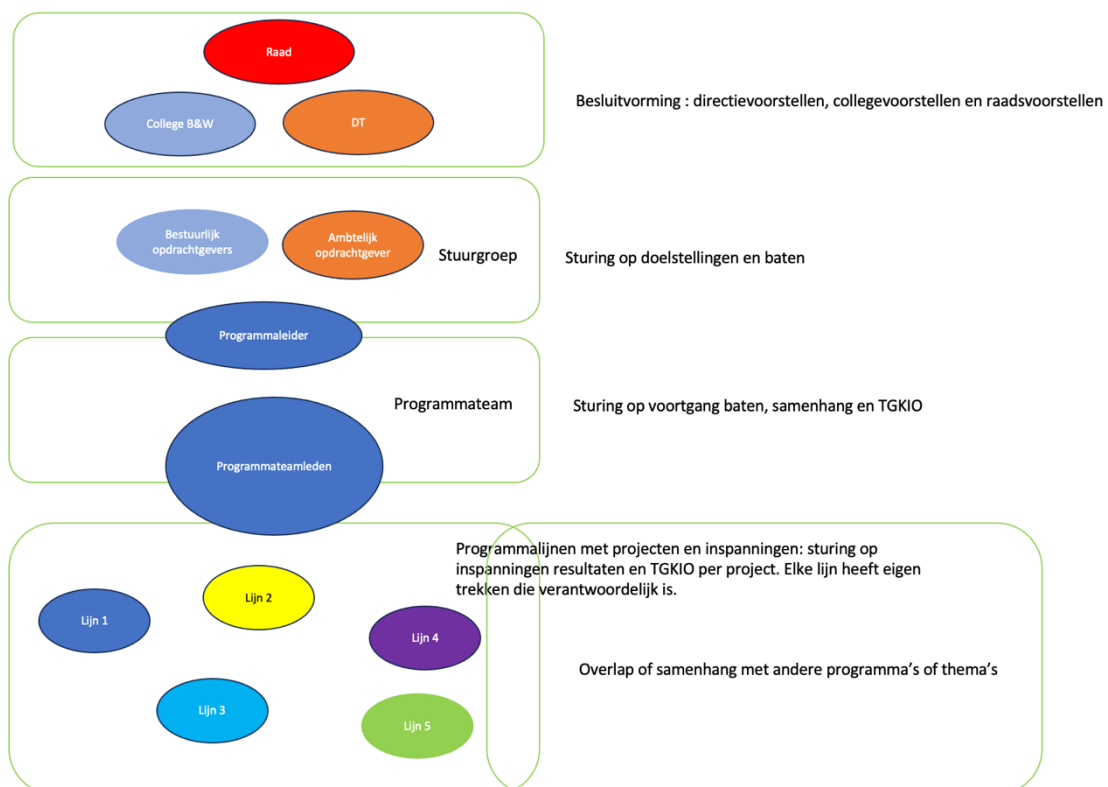
5. Participatie

De participatie van stakeholders bij initiatieven is een vast gegeven en een verplichting vanuit de omgevingswet. Daar waar vanuit het programma een initiatief (zoals de ontwikkeling van een gebiedsvisie of -proces) wordt gestart zal de participatie standaard een onderdeel zijn van de aanpak.

6. Programmaorganisatie en sturing

Programma organisatie

Dit is een programma in opbouw dat begint met een eenvoudige opzet van een programmteam, projectleiders, externe/interne adviseurs en ondersteuning. In principe blijft het programmteam beperkt en wordt zoveel mogelijk samengewerkt met interne collega's.

Portefeuillehouder: Edwin Daandels

Ambtelijk Opdrachtgever: Teamcoach BWL

Opdrachtnemer: Programmamanager transitie Landbouw

Het programmateam:

- Is een tijdelijk samenwerkingsverband dat ten dienste staat aan het programma
- Het programmateam wordt gevormd door een programmamanager, projectleiders en beleidsmedewerkers
- De programmateamleden maken ook deel uit van de organisatie, werken ook in andere projecten.
- De programmamanager is verantwoordelijk voor het hoe van het programma
- De projectleiders en adviseurs zijn verantwoordelijk voor de uitvoering van de inspanningen en het behalen van de resultaten.

Verantwoordelijkheden programmamanager

- De programmamanager stuurt functioneel de programmateamleden aan op voortgang van de inspanningen en resultaten (is functioneel opdrachtgever).
- De programmamanager adviseert strategisch de ambtelijk en bestuurlijk opdrachtgever.
- De programmamanager maakt deel uit van de stuurgroep transitie landbouw.
- De programmamanager zorgt ervoor dat doelgericht gewerkt wordt aan de ambities van het programma.
- Zij/hij voert regie op zowel de inhoud als het proces.
- Taken zijn o.a.:
 - Doorvertaling van de doelen naar de uitvoering.
 - Opzet operationele doelstellingen en indicatoren.
 - Opzet systematiek monitoring en evaluatie.
 - Het initiëren van inspanningen.
 - Het monitoren van de realisatie.
 - Het voorstellen van nieuwe activiteiten.
 - Het veranderen van lopende inspanningen.
- Is verantwoordelijk voor het behalen van de doelen en bewaakt ook tijd, geld, kwaliteit, informatie, organisatie en communicatie (TGKIOC).
- De programmamanager verbindt het programmateam en overziet ook de verbinding met de organisatie.
- Programmamanager overziet de verbinding met de buurgemeenten, regio en provincie.
- De programmamanager is verantwoordelijk voor de programmalijn strategie en regie en heeft daarin een inhoudelijke rol.

Overlegvormen

- Het programmateamoverleg: vindt twee wekelijks plaats op dinsdagochtend
- Afstemmingsoverleg met VTHV: tweewekelijks voorafgaand aan programmateamoverleg.
- Overleggen per programmalijn: organiseren de trekkers zelf. Zij sluiten zelf ook aan bij relevante overleggen andere beleidsadviseurs of het signaaloverleg van sociaal domein.
- Strategisch overleg(afstemming) met portefeuillehouder: een keer per maand
- Stuurgroep: een keer per twee maanden en stuurt strategisch op de voortgang van de doelstellingen.

- Specifieke afstemming met de portefeuillehouder over een casus of project wordt apart ingepland.

Communicatie

De communicatieadviseur wordt ingezet op uitvoerende werkzaamheden t.b.v. website, nieuwsbrieven en eventuele persberichten.

Financiën

Formatie

Het programmateam bestaat in 2024 deels uit vaste formatie (programmamanager, beleidsadviseur buitengebied, planoloog, ondersteuning, milieuadviseur) en voor een deel uit ingehuurd personeel (projectleider transitie landbouw en gebiedsregisseur Aa-dal).

Kosten en dekking

In het kader van de regiodeal stallenaanpak heeft de gemeente in 2023 de eerste € 90.000 ontvangen. Van dat bedrag resteert nog € 32.927. Voor 2024 zal de gemeente opnieuw gunning vragen voor opnieuw € 90.000, waarmee het totaal aan regiodealgelden uitkomt op € 122.927.

De besteding van deze regiodealgelden moet in verhouding staan met de eigen cofinanciering: 41% regiodeal t.o.v. 59 % cofinanciering. Dit betekent dat een bedrag van minimaal € 176.895 aan cofinanciering moet worden ingezet in 2024. De kosten voor cofinanciering bestaat uit inhuur personeel en externe adviseurs.

De totale programmakosten 2024 bestaan voornamelijk uit kosten inhuur van personeel en expertise in het kader van de stallenaanpak en de gebiedsgerichte aanpak AA-dal Noord (€ 297.000). Daarnaast zijn in 2024 nog begroot projectkosten (€ 50.000) en Stimuleringsregeling Landschap 2024 -2027 (€25.000), waardoor de te verwachten totale kosten voor 2024 uitkomen op € 372.000. Deze kosten zullen worden gedekt uit de beschikbare gelden Stimuleringsregeling Ruimte voor ruimte, vanuit de provincie (€ 250.000), aangevuld met de € 122.927 vanuit de regiodeals. De regiodeal loopt eind 2024 af en dat betekent dat een eventueel resterend bedrag moet worden teruggestort.

Tot slot is nog het programmakrediet van € 92.000 en post onvoorzien van € 65.000 beschikbaar. We zullen deze middelen voordragen voor de overheveling van 2023 naar 2024.

7. Risico's

Politieke onduidelijkheid ten aanzien van de koers en implementatie van het NPLG/BPLG

Het programma speelt in op de ontwikkelingen in het landelijk gebied in Nederland. De sturing op doelstellingen vanuit het Rijk en de Provincie is groot. Daarbij is de gemeente afhankelijk van middelen die vanuit deze bestuurslagen worden ingebracht. De provincie Brabant zet momenteel hoog in richting het Rijk in het verkrijgen van de middelen voor de realisering van het BPLG. De landelijke opgaven zullen echter blijven, de urgentie voor de transitie in het landelijk gebied ook.

Agrofood-keten

De agrarische sector is een mondiale keten met veel belang en invloed op de voedselproductie. Dit werkt door in welke transitie en in welk tempo mogelijk is op landbouwgebied. Veranderingen in de keten zijn mede nodig om de transitie landbouw op gang te krijgen.

Afhankelijkheid van de individuele agrariër om te willen en kunnen bewegen

Uiteindelijk is het ook de ondernemer die iets wil of een idee heeft. Dat verschilt sterkt per ondernemer. De invloed van de gemeente en gebiedspartners zal niet in alle gevallen voldoende zijn om de ondernemer in beweging te krijgen. Dit is maatwerk.

Financieel: programma is voor de uitvoering van haar taken afhankelijke van tijdelijk geld.

Buiten de vaste bezetting en budget worden de activiteiten van het programma voor een belangrijk deel gefinancierd vanuit de Ruimte voor Ruimte gelden en regiodeal. Zolang dit budget voldoende is en jaarlijks weer wordt aangevuld in het kader van de RVR-overeenkomst met de provincie is het werkbaar. Of de gemeente aanspraak kan gaan maken op BPLG-gelden is nog onzeker.

Beschikbare capaciteit in organisatie

Het programmateam bestaat uit vaste formatie en ingehuurd personeel. Op moment van schrijven is de bezetting in orde. Echter de tijdelijke contracten en vacatures voor een aantal posities kunnen in de toekomst leiden tot een onderbezetting van het programmateam. De programmamanager zal dit met de stuurgroep bespreken indien prioritering van inspanningen nodig is binnen het programma.

Bijlagen

Operationele doelstellingen en indicatoren (in ontwikkeling)

Deze tabel geeft een overzicht van de operationele doelstellingen zoals deze bij de opzet van het programmaplan gedefinieerd kunnen worden. Het overzicht is nog niet compleet en zal dit jaar worden bijgesteld en staat in verband met de ontwikkeling van de monitoringssystematiek. Het overzicht wordt tweemaandelijks besproken met de stuurgroep.

DOELSTELLING BAAT	INDICATOREN	WAAROM (WELK BELANG)
Geen leegstaande stallen	• % leegstaande stallen (aantallen) t.o.v. stallen in gebruik (data RNOB) • Aantal aanmeldingen bij VAB-impuls • Aantal aanvragen sloop dat binnenkomt • Aantal nieuwe functies in bestaande stallen (Succesvolle transities)	Geen verloedering in buitengebied Vitaal Buitengebied Perspectief voor ondernemers
Tegengaan verloedering buitengebied	• % leegstaande stallen (aantallen) t.o.v. stallen in gebruik (data RNOB) • Cijfers vanuit ZLOT en signaaloverleg ten aanzien van ondermijning en sociale problematiek	Geen verloedering in buitengebied Vitaal Buitengebied Perspectief voor ondernemers
Verbeterde luchtkwaliteit in en rondom kernen	• Meetbare verbetering in cijfers t.o.v. meting 2024. GGZ-cijfers luchtkwaliteit geven indicatie verbetering. Aangescherpte landelijke normen voor luchtkwaliteit en geur*.	Gezondheid Milieu De landbouw gaat meer rekening houden met andere functies en wil de overlast en risico's op gezondheidsschade beperken.
Meer mogelijkheden op bestaande erven in dekzandgebied voor uitbreiding binnen de geldende milieuregels	• Succesvolle uitbreiding van een erf waarbij een groter bouwblok is toegestaan.	Ondernemers willen beteren stallen bouwen en innoveren. Met name in het dekzandgebied geeft de omgevingsvisie dit aan. Echter de provinciale regels beperken dit. Hierdoor zijn verplaatsingen vanuit extensiveringsgebieden niet mogelijk
Strategisch ingezette pachtgronden	• Aantal pachtgronden dat wordt ingezet t.b.v. doelstellingen omgevingsvisie. Registratie van pachtgronden geeft indicatie hoe deze worden gebruikt en hoe hete gebruik bijdraagt aan ambities.	Ontwikkeling kwaliteit buitengebied in lijn met ambitie omgevingsvisie; kwaliteit water, bodem, klimaat. Aan pachtgronden kunnen eisen gesteld worden.
Gezonde en Veilige veehouderijen	• Aantal bedrijven dat na transitie of verplaatsing meetbaar/zichtbaar is verbeterd op variabelen veiligheid, gezondheid en dierenwelzijn	Voorkomen van uitbraak van ziektes, voorkomen van stalbranden en verbetering van dierenwelzijn.

DOELSTELLING BAAT	INDICATOREN	WAAROM (WELK BELANG)
Extensivering van landbouwbedrijven in Aa-dal en Peelhorst	Aantal extensieve bedrijven in die gebieden(cijfers)	Doelstellingen natuurherstel, biodiversiteit, gezondheid en doelstellingen BPLG. Omgevingsvisie thema klimaatbestendig en biodiversiteit.
Kwaliteitsverbetering water, bodem en biodiversiteit in landbouwgebied	10 % groenblauwe dooraderen, KWR, NNN-herstel (zie normen BPLG in de bijlage) - Aantal kilometers gerealiseerde EVZ-ontwikkelingen t.o.v. nulmeting in plan van aanpak EVZ's	Omgevingsvisie thema klimaatbestendig en biodiversiteit. Deze doelstelling is verbonden aan programma groene structuren maar hangt sterk samen met transitie landouw.
Verkeersveiligheid (en gezondheid) buitengebied	Minder zwaar landbouwverkeer in en rond de kernen (data daarover via programma mobiliteit?)	Thema gezonde en leefbare kernen Omgevingsvisie. Deze doelstelling is verbonden aan programma mobiliteit maar hangt sterk samen met transitie landouw.
Grootschalige energie-opwek	Toevoeging aantal locaties (zon op dak, zonneweide, wind, etc.) in het buitengebied. Indicator is de opwekcapaciteit?	De energietransitie vraagt om lokale opwek van energie. Vanuit de RES 2.0 wordt gekeken naar de juiste locaties. Onderdeel van de transitie landbouw kan de omschakeling zijn naar energie-opwek of ruimte bieden aan bijvoorbeeld zon op dak. Deze doelstelling is verbonden aan het programma duurzaam.
Ondernemersperspectief <u>kunnen</u> bieden	- Bestemmingsplannen zijn actueel - Vergunningen zijn op orde - Kansenbeleid biedt handelingsperspectief	Vanuit gemeente is belang voor een vitaal buitengebied en -sector. Vanuit Ja mits houding de ondernemer kansen bieden voor rendabele bedrijfsvoering en diversificatie.
Vergroting van het aantal financieel gezonde ondernemers.	Statische gegevens KvK en rijk, monitor ZLTO.	Vitale sector: economisch sterke landbouwsector
Nieuwe verdienmodellen voor een vitale landbouwsector op het gebied van bio-based grondstoffenteelt, natuur- en landschapsbeheer, energie, recreatie en toerisme	Statische gegevens KvK en rijk, monitor ZLTO.	Vitale sector Bijdrage aan opgaven klimaatbestendig en groen
Verduurzaming van de bedrijfsvoering	Statische gegevens KvK en rijk, monitor ZLTO.	Verduurzamingsopgaven (zie BPLG)
Innovatie van de agrarische sector	Data en cijfers over type en omvang van agrarische bedrijven: WUR-monitoring, RVO.	Vitale sector: economisch sterke sector.

DOELSTELLING BAAT	INDICATOREN	WAAROM (WELK BELANG)
In gesprek blijven met agrariërs/ Aandacht voor de menskant	Tevredenheid bij ondernemers keukentafelgesprekken (tevreden over gemeente, tevreden over hun perspectief): indicatie?	Als gemeente in contact zijn met ondernemers en bewoners in belang vitaal buitengebied en sector. Betrouwbare overheid.
Effectief Ambtelijk proces	Aantal casussen waar de afhandeling goed verloopt (van keukentafelgesprek tot omgevingstafel)	Programma Dienstverlening Perspectief bieden aan initiatiefnemers.
Grotere invloed op planvorming Rijk en provincie ten aanzien van landbouw en buitengebied	Effectieve inbreng aan dialoogtafels: halen en brengen.	Ambities omgevingsvisie en de behoefte aan soepelere regels in het buitengebied zoals bijvoorbeeld de toegestane ruimte voor bouwblokken.
Effectieve samenwerking met gebiedspartners in GGA	Aantal succesvolle GGA 's	Ambities omgevingsvisie integraal realiseren met partners in focusgebieden.
Financiering vanuit BPLG of Rijk (regiodeal) binnenhalen t.b.v. opgaven BPLG en GGA	Toegekende subsidies/deelname aan regelingen.	Voor de realisatie van de ambities van het Rijk zoals deze in het BPLG zijn opgenomen is financiering nodig om deze te kunnen uitvoeren. De gemeente heeft geen eigen middelen beschikbaar.

Programmalijnen en inspanningen

PROGRAMMALIJN	INSPANNINGEN	TREKKER(S)
Begeleiding agrariërs /stalaanpak	1) Keukentafelgesprekken met initiatiefnemers. 2) Anders werken ontwikkelen(omgevingswet): interne samenwerkingsprocessen bij aanvragen/intake- en omgevingstafels etc. 3) Keukentafelgesprekken op initiatief gemeente n.a.v. signaaloverleg 4) Stalaanpak regiodeal: door ontwikkelen resultaten 2023: aanpak gebiedsprocessen(werkwijze) toepassen in nieuwe pilots 5) GIS tool door ontwikkelen: informatieverwerking, -analyses en strategische vertaalslag naar gebiedsprocessen en input kansenbeleid.	Projectleider transitie Landbouw Beleidsadviseur buitengebied en landbouw

PROGRAMMALIJN	INSPANNINGEN	TREKKER(S)
Planologische begeleiding agrariërs en handelingsperspectief bieden	1) Planologisch begeleiding agrariërs bij transitieopgave. 2) VAB-impuls. 3) In kaart brengen ontwikkelkader op locatieniveau (kernrandzones, specifieke clusters) 4) Handelingsperspectief ontwikkelen(kansenbeleid): welke afwegingen/stappen om initiatief te kunnen beoordelen. 5) Toetsingskader Teelt ondersteunende voorzieningen (TOV) in lijn brengen met omgevingsvisie en beleidsregels. 6) Verbinding met RO en VTHV borgen in gebiedsprocessen.	Projectleider transitie Landbouw Beleidsadviseur buitengebied en landbouw
GGA/puzzelen met ruimte	1) Aa-dal Noord 2) Nieuwe deelgebieden: a) Dorpskernranden i.s.m. water, groen, wonen, duurzaam en recreatie. b) Nader te bepalen gebieden/clusters waarvoor een visie nodig is om richting te kunnen geven	Beleidsadviseur buitengebied en landbouw Projectleiders GGA Aa-dal Projectleider transitie landbouw
Innovatielijijn (NIEUW, koppeling aan economie)	1) Faciliteren ondernemers die willen innoveren binnen bestaande bedrijfsvoering 2) Faciliteren van ondernemers die willen omschakelen naar andere vormen van landbouw (zoals kringlooplandbouw of regeneratieve landbouw).	Projectleider transitie landbouw
Strategische lijn (koppeling BPLP, Omgevingsvisie):	1) Strategische agendaontwikkeling ism gebiedspartners: ruimtelijke verkenning. 2) Lobby (subsidie, BPLG gelden) 3) Regievermogen ontwikkelen (organisatievermogen, kunnen samenwerken)	Programmamanager transitie buitengebied en landbouw Beleidsadviseur buitengebied en landbouw

Omgevingsvisie

Richtinggevende samenvatting vitale en duurzame landbouw en economie

Onze agrarische ondernemers behoren tot de meest innovatieve en efficiënte voedselproducenten in Europa. Daar zijn we trots op. De maatschappelijke vraag is aan het verschuiven van alleen goedkoop en voedselveilig voedsel naar meer aandacht voor natuur en een gezonde leefomgeving. De transitie van de landbouw is in volle gang en onze ondernemers spelen daar flexibel op in en pakken nieuwe kansen. Voor sommige ondernemers is het aanleiding te stoppen en nieuwe verdienmodellen te zoeken. De volgende ambities stellen we centraal:

1. Innovaties in voedsel- en grondstof-productie

Bernheze blijft een innovatieve toplocatie voor (grootschalige) voedsel- en grondstofproductie. We zetten onze kennis en mensen in om koploper te blijven en te laten zien hoe we met technische innovaties en slimme bedrijfsvoering ook in de nieuwe opgaven kunnen voorzien. We zorgen dat het vestigingsklimaat uitstekend blijft.

2. Extensivering

We geven graag ruimte aan innovatieve andere (meer extensieve) vormen van landbouw. Deze willen we graag concentreren in het Peelhorstgebied en het beekdallandschap van de Aa en Leijgraaf.

3. Combineren van sterke landbouw met groen-blaue functies

Waar nog gezonde jonge bedrijven aanwezig zijn en ook groen-blaue opgaven liggen, zoeken we naar maatwerk. De bedrijven blijven in hun huidige omvang ondernemen. Waar mogelijk ontwikkelen we nieuwe bossen of natuurlijke gebieden, bij voorkeur samen met de daar aanwezige boeren.

4. We beperken overlast en zoneren zorgvuldig

De landbouw gaat meer rekening houden met andere functies en wil de overlast en risico's op gezondheidsschade beperken. Nabij de kernen gaan we ondernemers die willen groeien vragen of ze op een andere plek in het dekzandgebied verder willen boeren. Groei nabij de kernen van overlast gevende bedrijven vinden we niet meer passend.

5. Nieuwe verdienmodellen

We zetten in op nieuwe verdienmodellen voor een vitale landbouwsector op het gebied van biobased grondstoffenteelt, natuur- en landschapsbeheer, energie, recreatie en toerisme etc. Daar moet dan wel een marktconforme vergoeding tegenover staan.

6. Aandacht voor de menskant

De transitie van de landbouw heeft ook een emotionele kant. We waarderen het initiatief van de landbouworganisaties om aandacht te geven aan de menskant van de ondernemer.

7. Duurzame en toekomstbestendige economie

De opgave om de stikstofuitstoot te verminderen, circulair, klimaatbestendig, natuurinclusief, energieneutraal te worden en social return uit te werken raakt ook het bedrijfsleven. Onze ondernemers vragen we hierin het voortouw te nemen.

8. Koesteren en stimuleren van lokale bedrijvigheid

De lokale bedrijvigheid in Bernheze is sterk ontwikkeld en zorgt voor werkgelegenheid en levendige dorpskernen. Deze stimuleren we waar mogelijk. Regionale bedrijfsterreinen zijn na Heesch West niet meer wenselijk.

9. Hernieuwbare energie en sterke elektriciteitsinfrastructuur

Om aan de opgaven in de RES te voldoen zal Bernheze indien zonnedaken en -parken onvoldoende opleveren ook inzetten op windmolens aan de westgrens van de gemeente. Om de elektriciteitsvraag met hernieuwbare energie te kunnen bijbenen zijn forse investeringen nodig in de elektriciteitsinfrastructuur. Daarnaast juichen we experimenten toe om energie op te slaan. Voor energievoederingscoöperaties of agrariërs liggen daar kansen.

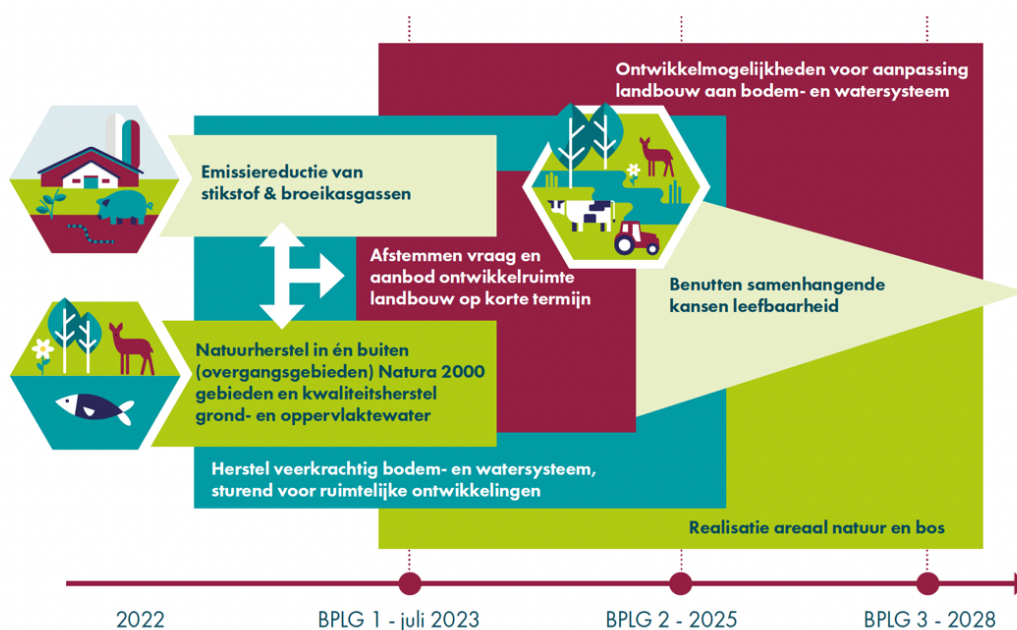
Ontwerp NPLG en BPLG

In het Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG) wordt ingezet op een samenhangende aanpak van de doelen voor natuur, water en klimaat (broeikasgasreductie) in het landelijk gebied. Ingestoken wordt op een gezamenlijke aanpak door het Rijk en de provincies. Op nationaal niveau leidt dat tot een NPLG met landelijke keuzes en maatregelen, op provinciaal niveau vindt vertaling plaats naar provinciale gebiedsprogramma's zoals het **BPLG**. De provinciale gebiedsprogramma's geven gezamenlijk invulling aan de internationale verplichtingen voor natuurherstel en stikstofreductie: de Vogel- en Habitatrichtlijn (VHR), Wet Stikstofreductie en natuurverbetering (Wsn), Kaderrichtlijn Water (KRW), de Europese Klimaatwet en de Europese landgebruik-verordening (LULUCF).

Vanuit de Europese regelinggeving zijn er harde normen en deadlines voor natuurherstel en herstel waterkwaliteit. Dit zijn onder andere:

- 30% natuurherstel Vogel- en Habitatrichtlijn (VHR) in **2030**.
- Richtinggevende landelijke areaal- en kwaliteitsopgave natuur t.b.v. 30% VHR en de gunstige staat van instandhouding (gSvl).
- Areaal opgave voor nieuw bos: 37.400 ha (in **2030**).
- Resterende opgave areaal voor Natuur Netwerk Nederland (NNN): 40.571 ha (in **2027**).
- 10% groenblauwe dooradering (in 2050), waarvan de helft in **2030**.
- Concentraties nutriënten (fosfaat en stikstof) in grond- en oppervlaktewaterlichamen voldoen aan wettelijke normen KRW (in **2027**).
- Concentraties gewasbeschermingsmiddelen in grond- en oppervlaktewaterlichamen voldoen aan wettelijke normen KRW (in **2027**).
- Grondwaterlichamen voldoen aan de norm voor een goede kwantitatieve toestand KRW (in 2027);
- Natte Natuurparels zijn hydrologisch op orde conform KRW (in **2027**)
- Beleid, inrichting en beheer aangepast aan veranderend klimaat. Schade en ontwrichting door weersextremen zoveel mogelijk beperken (**2050**).
- Emissiereductieopgaven broeikasgassen voor veehouderij en akkerbouw: 5 Mton CO₂ (in **2030**);
- Emissiereductieopgave methaan voor veehouderij en akkerbouw: minimaal 3,82 Mton CO₂ (in **2030**);
- Koolstofvastlegging in bomen/bos/natuur: 0,4 – 0,8 Mton CO₂ (in **2030**) (te realiseren via bossenstrategie);
- Koolstofvastlegging in landbouwbodems: 0,5 Mton CO₂ (in **2030**).

De uitwerking hiervan voor Brabant heeft betrekking op bijvoorbeeld het Natuurnetwerk, revitalisering van bos (en ontwikkeling van nieuw bos), de hydrologische condities van natuurgebieden en de groenblauwe dooradering. Dit zijn thema's die binnen de gemeente vanuit de programma's groen en water worden opgepakt in samenwerking met het waterschap. De samenhang met transitielandbouw is groot omdat dit van invloed is op landbouw en landgebruik.

Om de in het NPLG genoemde doelstellingen op het vlak van water en bodem te bereiken is een 'wederombouw' nodig van het water- en bodemsysteem. Dit is urgent én ingrijpend, zeker omdat veel **wettelijke doelen al in 2027** gehaald moeten zijn. Daar komt bij dat er, mede in het licht van klimaatverandering, een grens is aan de maakbaarheid van het systeem. Er is een omslag nodig waarbij het water- en bodemsysteem sturend wordt voor de ruimtelijke inrichting van Brabant. Dit gaat grote consequenties hebben voor de ruimtelijke inrichting van het Brabantse landelijk gebied. En dus voor de landbouwsector.